

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто європейський і світовий досвід формування та розвитку системи освіти протягом життя. Визначено завдання, переваги та проблемні аспекти такої освіти. Виявлено та проаналізовано досягнення і ключові проблеми в цій сфері.

Ключові слова: *неперервна освіта, освіта впродовж життя, професійне самовдосконалення.*

В умовах сучасних глобальних перетворень у всіх сферах соціального та духовного життя важливим завданням стає якісне оновлення системи професійного вдосконалення фахової майстерності вчителів на засадах демократизації, гуманізації та індивідуалізації освіти, що відображено в Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття, “Концепції педагогічної освіти” та Державній програмі “Учитель”.

Реальність сьогодення така, що для України є гостра потреба в стратегії інтегрування у світову систему цивілізації, у засвоєнні засобів самовдосконалення на основі національних традицій, успадкованого людського потенціалу й належного рівня виробництва.

Соціальні умови сьогодення по-новому ставлять проблему підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, вимагають наукового переосмислення цінностей системи формування професійної кваліфікації вчителів, актуалізують пошук оптимальних форм організації процесу підвищення компетентності педагога в період, коли навчання у вищому навчальному закладі залишилося позаду. Модернізація освітньої системи висуває нові вимоги щодо рівня знань та вмінь учителя, його загальнокультурної освіченості. Тому підготовка вчителів, підвищення їх професіоналізму в концепції нової освітянської парадигми стає найважливішою умовою відродження не лише освіти, а й усієї вітчизняної культури, її інтеграції в загальнолюдське та європейське співтовариство.

Мета статті – проаналізувати європейський і світовий досвід формування та розвитку системи освіти протягом життя.

Освіта – соціально-історичне явище. Вона живе, розвивається, змінюється разом із соціальними, економічними змінами суспільного життя. Ці зміни мають то повільний, еволюційний, то вибухоподібний, революційний характер. У процесі історичного розвитку освіта визначала для себе різні завдання, серед яких – завдання неперервної освіти, або ж “навчання на все життя”.

Проблема неперервної освіти в багатьох країнах піднесена до рангу державної політики. Високорозвинені країни не заперечують той факт, що

лідерство належить тому, хто може забезпечити високу освіченість людей відповідно до вимог цієї епохи. У відставанні освіти вбачають головну причину економічних, соціальних і політичних ускладнень: “погані школи – погана економіка”.

Е. Кінг у статті “Перегляд навчання у світі, що змінюється”, визнаючи факт усе більшого поширення “навчання на все життя” в сучасному світі, наголошував, що концепція з’явилась ще в ХІХ ст. і вже відтоді розвивається і набуває все більшої підтримки. Він визнає той факт, що наразі, крім ускладнення суспільної структури в державі, яка потребує постійного володіння навичками, набирає сили і глобалізація освіти, яка збільшує цю потребу. Одним із вагомих мінусів наявної системи освіти є те, що вона базується на положенні про передбачуваність кар’єри людини, що не можна визнавати правильним [1, с. 115].

На думку П. Джарвіса, ідея “навчання на все життя” передбачає, що людина набуває нових знань за необхідності, впродовж усієї кар’єри. Ця ідея має глибоке коріння, однак повного розвитку вона досягла лише в сучасному світі, коли на перший план у професійній підготовці вийшла необхідність постійно поповнювати власні знання [2, с. 52].

Наближення нового століття активізувало теоретичну думку та законодавчу діяльність щодо визначення оптимальних шляхів розвитку освіти, адекватних вимогам ХХІ ст. З’явилися офіційні й напівофіційні документи: “Освіта американців для ХХІ століття” (США), “Освіта майбутнього” (Франція), “Пошук моделей освіти для ХХІ століття” (Японія). Лейтмотив цих документів становить ідея неперервної освіти. Вона визначає стратегію шкільної політики високорозвинених країн [3, с. 3].

Уже в 1970-х рр. Міністерство освіти Японії запропонувало мету: освіта повинна стати “неперервною”. Метою всіх змін у японській освіті є орієнтація на людину та неперервність освітнього процесу, який повинен відбуватися в різних формах упродовж усього життя.

Уряд Англії в розробці документа про реформу школи “Національна програма 5–16” керувався тезою про те, що економічні труднощі країни пов’язані з нестачею освіти, а головне завдання полягає в тому, щоб “постійно підвищувати рівень освіти”, як це роблять країни-конкуренти.

Наразі неперервну освіту сприймають у Європі не як розкіш, а як індивідуальну й національну стратегію виживання в сучасній висококонкурентній глобальній економіці. Уряди цих країн визнають неперервну освіту засобом боротьби з безробіттям, рівень якого в Європі помітно високий – у середньому він сягає 10% (у США $\approx$ 4,3%).

У 1991 р. було створено Мережу неперервної освіти європейських університетів (European Universities Continuing Education Network), до якої увійшли 160 закладів вищої освіти з 27 країн. Ця організація допомагає своїм членам розробляти програми неперервної освіти та лобювати їх розвиток на національному і європейському рівнях.

Асоціація європейських університетів (Association of European Universities) приділяє також усе більше уваги неперервній освіті. На засіданні цієї Асоціації в 1996 р. міністр освіти Франції проголосив, що традиційну вищу освіту має змінити навчання, яке буде відбуватися в різних місцях і в різний час упродовж усього життя. Міністерство освіти та досліджень проводить конкурс на одержання грантів для фінансування створення нових університетських програм неперервної освіти. Отже, розвиток неперервної освіти – “це не лише реакція на потреби сучасного суспільства, які весь час змінюються”. Він створює умови для модернізації дослідницької діяльності університетів і оновлення вузівських навчальних програм.

У 1999 р. у США опублікували доповідь, присвячену організації “навчання впродовж усього життя”. Її підготувала спеціальна комісія, створена в 1996 р. з метою вивчення ролі державних вищих навчальних закладів. До комісії входили керівники цих навчальних закладів. У доповіді зазначалося, що вищі навчальні заклади повинні внести зміни до навчального процесу для того, щоб більше уваги приділити підготовці студентів до продовження навчання впродовж усього життя. Треба ширше використовувати інтерактивні методи навчання, вкладати великі кошти в технічне переоснащення навчальних аудиторій і перепідготовку викладачів. У доповіді наведено опис “суспільства, що навчається”. У такому суспільстві освіта буде доступною всім, а процесом неперервної освіти будуть охоплені й діти, й дорослі. Це буде можливим завдяки розвитку сучасних інформаційних технологій, які забезпечують організацію дистанційного навчання. Автори доповіді радять державним навчальним закладам зробити “навчання впродовж життя” головним завданням. Університетам пропонують зробити доступнішим як традиційне, так і дистанційне навчання, а також налагодити партнерські відносини із закладами шкільної освіти, представниками ділових кіл та уряду, щоб підготувати дітей до “навчання впродовж життя” й надати можливість продовжити навчання людям, які працюють.

У доповіді, яку до ЮНЕСКО подала Міжнародна комісія з освіти для XXI ст. (Доповідь Делора), називають чотири наріжні камені освіти:

- учитися жити разом, тобто розвивати вміння розуміти один одного, поважати історію, традиції та духовні цінності та на їх основі виховувати новий світогляд;
- навчатися, щоб знати, тобто здобувати широку загальну освіту, яка допоможе глибше вивчити вибрані предмети;
- учитися творити, щоб уміти творчо впливати на оточення. Крім набуття технічних навичок виконання будь-якої роботи, результатом навчання має стати набуття професіоналізму, який дає змогу приймати рішення в будь-яких (часто індивідуальних) ситуаціях, працювати в команді, долучатися до виробничої або суспільної діяльності, оволодіти всіма методами поєднання праці та навчання;
- учитися жити – жоден талант людини не повинен залишитися нерозкритим, зокрема: пам’ять, логічне мислення, творча уява, фізичні мож-

ливості, естетичне чуття, прагнення спілкування та природна харизма лідера. У доповіді Комісії наведено ще один принцип ідеальної держави: в основі суспільства, що постійно навчається, лежить набуття, поглиблення та застосування знань.

Наразі відстоюється ідея, що постійна освіта, яка потрібна для роботи в сучасних економічних умовах, якраз і приведе до побудови “суспільства знань”. Рівень одержаних знань уже перевищує той, який необхідний для роботи, і “суспільство знань” уже існує, а система “освіти на все життя” вже працює. Однак надзвичайно високий рівень освіти пропонується з тим, що більшою частиною набутих знань просто не користуються. Масштаби навчання перевершують реальні робочі потреби. Через це виникає “недопрацевлаштованість”, про яку свідчать або недостатньо використані набуті знання, або неможливість знайти роботу, що відповідала б рівню знань і умінь.

Водночас продовження навчання сприймають як беззаперечний атрибут просування за службовими сходинками, навіть незважаючи на те, що вже набутими знаннями не завжди користуються.

Здійснений нами аналіз свідчить про те, що наразі в зарубіжних наукових виданнях надруковано масу праць щодо неперервної освіти, в яких висвітлюється ідея “вчитися впродовж усього життя, щоб не відставати від постійно змінюваних реалій”, різні підходи до її вирішення. Але поки що відсутня цілісна теорія неперервної освіти, яка могла б дати вичерпну відповідь на запитання про те, як забезпечити наступність усіх ланок освіти на рівні цілей, змісту і методів навчання, як пробудити й підтримувати в людях невичерпне бажання самоосвіти, самовиховання та саморозвитку.

За умов глобалізації, підвищення соціальної ролі особистості, гуманізації та демократизації соціального життя Україна як самостійна держава має створювати умови для підвищення рівня освіченості людей, ефективності їх професійної діяльності.

Слід зазначити, що формула “освіта впродовж життя” швидко стала не лише філософським обґрунтуванням української національної концепції неперервної освіти, а й життєвим кредо, філософією життя багатьох наших сучасників, які прагнуть самовдосконалення, самореалізації в усіх сферах діяльності і, насамперед, визначення й визнання у професійній сфері. Такі ідеали закладаються в особистості змалку й підтримуються суспільством упродовж життя.

Неперервна професійна освіта охоплює чимало етапів підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення: навчання у загальноосвітньому закладі, у позашкільній діяльності, під час дозвілля, професійне навчання й адаптацію, а також реалізацію особистого потенціалу, особистих новоутворень у професійній і постпрофесійній діяльності. Кожному етапу життя відповідає свій період становлення особистості.

Сучасні умови вимагають швидкого розвитку науково-технічного прогресу. У зв'язку з економічними, політичними, соціальними змінами система попиту на професії змінюється, деякі із професій взагалі перестають

існувати, тому особливе місце посідає позиція, що підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації повинні мати безперервний характер упродовж усієї трудової діяльності людини, бо життя людини можна розглядати як безперервну постановку певних цілей і діяльність, спрямовану на їх реалізацію.

На сучасному етапі процес європейської інтеграції найпомітніше впливає на всі сфери життя Української держави. Реалізація ідеї інтеграції в європейський простір потребує відповідно до концептуальних засад Болонського процесу підготовки компетентних, мобільних, конкурентоспроможних на ринку праці спеціалістів.

Тому пріоритетами національної системи професійної підготовки освітян визнаються максимальний розвиток і самореалізація кожної особистості, здатність навчатися впродовж життя [4, с. 2]. Одним з найголовніших аспектів Європейського простору є проблема “навчання впродовж життя”. Міністри, які відповідали за вищу освіту у 29 країнах, підписали у Празі 18–19 травня 2001 р. декларацію [5]. За результатами дискусії, яка відбулася на цій зустрічі, було опубліковано спільне комюніке. Спираючись на звіт експертів, міністри приділили увагу просуванню Болонського процесу по кожному з шести зобов’язань Болонської декларації і сформулювали завдання щодо подальших дій для досягнення цих шести цілей. Дуже важливим є те, що у Празі міністри наголосили на необхідності подальшого обговорення (поряд із шістьма зобов’язаннями Болонської декларації) ще трьох важливих аспектів Європейського простору вищої освіти, а саме:

- проблем навчання впродовж життя;
- проблем ролі вищих навчальних закладів і студентів у контексті Болонського процесу;
- проблем сприяння забезпеченню привабливості Європейського простору вищої освіти.

Хоча у Празі міністри не назвали конкретних дат початку реалізації хоча б деяких зобов’язань Болонської декларації, однак вони підтвердили свою рішучість і далі активно діяти відповідно до прийнятих у Болоньї зобов’язань.

Зважаючи на те, що знання старіють кожні п’ять років, деякі професії стають непотрібними і зникають. Динамізм сучасної цивілізації, посилення ролі особистості в суспільстві й виробництві, зростання її потреб, гуманізація і демократизація суспільних відносин, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій – ці та інші тенденції зумовлюють необхідність заміни формули “освіти на все життя” формулою “освіта через усе життя”. Велика робота з питання освіти впродовж життя була виконана: з 1972 р., ЮНЕСКО ввів це поняття глобальної перспективи, яке фокусується на таких аспектах:

- потреби і права людей на навчання впродовж життя;
- формування комплексного підходу між формальним і неформальним контекстами навчання;
- адекватне фінансування для обох згаданих видів навчання;
- охоплення всіх людей, починаючи з наймолодших і закінчуючи найстарішими;

– пошук шляхів демократизації доступу до навчання.

Поняття “навчання впродовж життя” з новою силою заявило про себе в 1990-ті рр. у контексті економічної кризи і зростання безробіття. У цей час у літературі, пов’язаній з цим питанням, спостерігається зрушення від перспективи “світа як викладання” до перспективи “навчання”, де основна увага приділена учню і його обов’язкам.

У 1995 р. Європейська Комісія (далі – ЄК) опублікувала офіційний документ “Викладання і навчання: На шляху до суспільства, що навчається”.

У 1996 р., на засіданні, в якому брали участь міністри освіти, було зроблено висновки про те, що з початку ХХІ ст. навчання впродовж життя повинне бути необхідним для всіх і, таким чином, має бути доступним для всіх.

Останнім часом навчання впродовж життя стало ключовим елементом у визначенні Європейським Союзом стратегій щодо завдання формування найбільш конкурентоспроможного й динамічного у світі суспільства, що базується на знаннях. Ці стратегії отримали назву Ліссабонських, оскільки вони розглядалися і дістали схвалення на Ліссабонському засіданні Ради Міністрів ЄС у березні 2000 р.

У Меморандумі ЄК 2000 р. було сформульовано шість пріоритетів розвитку навчання впродовж життя:

1. Базові уміння.
2. Інвестиції в навчання.
3. Інноваційна педагогіка.
4. Визнання цінності знань.
5. Інформація, профорієнтація і консультування.
6. Наближення можливостей навчання до тих, хто навчається.

Міністри підкреслили видатне значення навчання впродовж життя: “...у майбутній Європі, де знання складатимуть основу суспільства та економіки, стратегії навчання впродовж життя необхідні для того, щоб витримувати випробування конкурентоспроможності та застосування нових технологій і для зміцнення соціальної єдності, забезпечення рівних можливостей та покращення якості життя” [5, с. 68].

У зв’язку з цим, одним із пріоритетних напрямів діяльності вчителів початкових класів є активізація рівня професійного самовдосконалення та готовності здійснювати керівництво власною самостійною роботою на професійному рівні.

Висновки. Стає очевидним, що цілеспрямоване й ефективне розв’язання зазначених завдань стає можливим лише за умови розробки теоретично обґрунтованої моделі та психолого-педагогічних умов успішного вдосконалення фахової майстерності вчителів початкових класів. З цією метою проаналізовано наявні наукові погляди на сутність ключових понять досліджуваної проблеми, інтерпретації підходів до професійної компетентності особистості педагога в контексті безперервної освіти.

У контексті визначених пріоритетів сучасні науковці єдині в тому, що одним із перспективних наукових пошуків і напрямів є підготовка вчителів до професійного самовдосконалення як основної людської якості

особистості, яка в майбутньому стане запорукою особистісного саморозвитку й духовного самовдосконалення, ефективною її самореалізації.

Підсумовуючи, слід зазначити, що саме шляхом безперервної освіти людина постійно розвиває всі набуті під час навчання знання, вміння, навички, власні здібності, підвищує свій професійний рівень, поповнює практичний досвід, намагається встигати за всіма змінами в суспільстві, швидко пристосовується до нових вимог, які постають перед нею, і, в кінцевому результаті, – здобуває високий рівень професійної компетентності.

Список використаної літератури

1. Edmund King. Education Reversed for a World in Transformation // Comparative Education. – 1999. – V. 35. – № 2. – P. 109–119.
2. Peter Jarvis. Global Trends in Lifelong Learning and the Response of the universities // Comparative Education. – 1999. – V. 35. – № 2. – P. 249–259.
3. Мальков З.А. Педагогика и народное образование за рубежом / З.А. Мальков, Р. Рапез // Экспресс-информация. Вып. 1 (169). – М. : НИИ теории и истории педагогики, 1992. – 15 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 29. – 18 липня.
5. Кривцова В.М. Вища освіта та Болонський процес / В.М. Кривцова, Н.М. Колісниченко. – ОРІДПУ НАДУ, 2005. – 172 с.
6. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І.А. Зязюна. – К. : ВІПОЛ, 2000. – С. 29–30.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2014.

Самсонова Е.А. Непрерывное образование как фактор развития современного общества

В статье рассмотрен европейский и мировой опыт формирования и развития системы образования в течение жизни. Определены задачи, преимущества и проблемные аспекты такого образования. Выявлены и проанализированы достижения и ключевые проблемы в этой сфере.

Ключевые слова: непрерывное образование, образование в течение жизни, профессиональное самосовершенствование.

Samsonova A. Continuing education as a factor in the development of modern society

The article describes the European and world experience of formation and development of the education system in their lifetime. Defined objects, advantages and problematic aspects of this education. Identified and analyzed the achievements and key issues in this area. Analyzes the main types of learning, is the forming system for lifelong learning, the basic advantages and problems of these forms, including the concept of lifelong learning as a whole. Based on the analysis proposed a set of measures that contribute to the formation of the education system in Ukraine during the life of the context of global and European experience.

Social conditions present in a new way pose the problem of training and retraining of teaching staff, require a rethinking of the scientific value of the formation of the professional qualifications of teachers actualize search for optimal forms of teacher capacity building process at a time when teaching in higher education is left behind. The modernization of the educational system places new demands on the knowledge and skills of the teacher, his general cultural education. Therefore, teacher training, improving their professionalism in the concept of a new educational paradigm becomes essential for the revival of not only education, but also of national culture and its integration into the European community and universal.

Key words: continuing education, education for life, professional self-improvement.